

Arş. Gör.
Salih BAŞKUTLU

Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü
Doktora Öğrencisi. (Arş. Gör.), Munzur
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü,
salihbaskutlu@munzur.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1676-6505>

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuruda bulundu.
Applied
24/08/2020

Kabul edildi.
Accepted
10/09/2020

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.785003>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Osmanlı Devleti'nde Ekmek Üretiminde Modernleşme Çabalarına Bir Örnek: “Ekmek ve Ma‘mûlât-ı Dakîka Şirket-i Osmâniyesi” ve Nizamnamesi

*An Example of Modernization Efforts in Bread Production in
the Ottoman Empire: “Ekmek ve Ma‘mûlât-ı Dakîka Firma-i
Osmâniyesi” and its Regulations*

Öz

Göç, savaş ve başka nedenlerden ötürü 20. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'un nüfusu 1 milyonun üzerine çıkmıştı. Bu kadar yoğun nüfusun yaşadığı bir kentin ekmek ihtiyacı, çözülmesi gereken bir problem olarak durmaktaydı. Çünkü ekmek İstanbul ahalisinin temel besin kaynağıydı. 1878-1879 Osmanlı-Rus Harbi ve Balkan Savaşları neticesinde kente akan göçmen kitleleri ucuz ekmek talebini bol miktarda arttırmıştı. Bunun haricinde imparatorluğa başkentlik yapan İstanbul'da kalabalık bir bürokrat ve askerî sınıf da mevcuttu. Kentte artan ekmek talebini karşılamak için acil çözümlere ihtiyaç vardı. Geleneksel yöntemlerle üretim yapan değirmen ve fırınlar ekmek sıkıntısını giderecek potansiyelden uzaktı. Bu açıdan Avrupa standartlarına uygun üretim yapan modern ekmek fabrikalarının ve değirmenlerin inşa edilmesi kaçınılmazdı. Nitekim bununla ilgili çalışmalar hız kazandı ve İstanbul'da modern ekmek üretim tesisleri inşa edilmeye başlandı. Bu sürecin sağlıklı işlemesi için ekmek fabrikalarının üretim ve tüketim organizasyonunu sağlayacak anonim şirketler ortaya çıktı. Bunlardan biri de “Ekmek ve Ma‘mûlât-ı Dakîka Şirket-i Osmâniyesi”ydi. Bu şirket ekmeğin yanı sıra francala, bisküvi, makarna, pasta, çikolata ve her türlü unlu mamuller üretilip satmayı hedeflemişti.

Anahtar Kelimeler: Ekmek, Anonim Şirket, Değirmen, Nüfus, Fabrika

Abstract

The population of Istanbul in the first quarter of the 20th century passed over 1 million due to migration, war and other different reasons. The bread demand of this much heavily populated city had stood as an issue which must had been solved. This was because bread was the primary food resource for the inhabitants of Istanbul. The flow of migrants to the city regard to the Russo-Turkish War (1886-1887) and Balkan Wars raised heavily the consumption of cheap bread. Apart this fact, Istanbul as the capital of the empire has already had populated bureaucrat and military population. In order to fulfill the bread demand urgent solutions needed to be taken. The solving of high bread demand with the old method of bread making of mill and bakery was long away out of potential. From this point of view the construction of modern bread companies and mills was unavoidable. Thus, works related to this gained speed and modern bread production sites came to construction. In addition to this in order to better control the production of companies and consumption of bread, stock companies emerged out. One of this stock companies was “Ekmek ve Ma‘mûlât-ı Dakîka Şirket-i Osmâniyesi”. This company beside bread was aimed to produce and sell Bagette, macaroni, cake, chocolate and any other bakery products.

Key Words: Bread, Stock Company, Mill, Population, Firm

* Bu makalenin konusunu oluşturan “Ekmek ve Ma‘mûlât-ı Dakîka Şirket-i Osmâniyesi”nin varlığından beni haberdar eden Dr. Ruhat ALP'e teşekkür ederim.

ATIF: BAŞKUTLU Salih, “Osmanlı Devleti'nde Ekmek Üretiminde Modernleşme Çabalarına Bir Örnek: “Ekmek ve Ma‘mûlât-ı Dakîka Şirket-i Osmâniyesi” ve Nizamnamesi”, **Tarih ve Gelecek Dergisi**, 6/3 (Eylül 2020), s. (895-910)

CITE: BAŞKUTLU Salih, “An Example of Modernization Efforts in Bread Production in the Ottoman Empire: “Ekmek ve Ma‘mûlât-ı Dakîka Firma-i Osmâniyesi” and its Regulations”, **Journal of History and Future**, 6/3 (September 2020), pp. (895-910)

Giriş

Istanbul, tarihi boyunca, Akdeniz-Karadeniz, Doğu-Batı, Kuzey-Güney ticaretinin kesiştiği bir noktada olması sebebiyle kalabalık bir nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Bu açıdan kentte insanların temel besin maddesi olan ekmeğin üretim ve tüketim organizasyonu büyük bir önem taşıyordu. Osmanlı Devleti döneminde İstanbul'a gelen buğday ve unların hangi değirmen ve fırınlara ne miktarda verileceği belliydi.¹ Osmanlı İstanbul'unda ekmeğin lonca sistemi içinde fırıncı esnafı tarafından pişirilirdi. Halkın ekmeğin ihtiyacının karşılanması devletin öncelikli görevleri arasındaydı. Devlet yetkilileri bu işin aksamaması için sürekli olarak teftişler yaparlardı. Zaman zaman Osmanlı sultanı da fırıncı esnafını denetlerdi. Çünkü kentte yaşanan kaynaklanan bir huzursuzluğun çıkması, padişahın iktidarının sorgulanmasıyla sonuçlanabilirdi.²

İstanbul'un kalabalık nüfusunun beslenmesi için buğday ve unun temin edilmesi yeterli değildi. Bunun yanı sıra fırıncılık ve değirmencilik faaliyetlerinin de bir düzen içinde yapılması gerekliydi. İstanbul'daki at değirmenleri ekmeğin ve uncu değirmenleri olarak tasnif edilirdi. Ekmeğin değirmenleri, ekmeğin fırınları için üretim yapan değirmenlerdi. Bu açıdan her ekmeğin değirmeni sahibinin aynı zamanda bir fırın sahibi olması olağan bir durumdu. Çarh taşı olan ekmeğin değirmenlerine günlük olarak 20 kile³, horos taşı⁴ olanlara ise 9 kile tahıl verilirdi. Uncu değirmenleri ise simitçilere, börekçilere, lokmacılara, gözlemecilere ve tezgahlarında halka un sağlayan değirmenlerdi. Her bir değirmen taşı başına 8 kile hububat tahsis edilmişti. Ekmeğin değirmenleri normal un, uncu değirmenleri has un üretirdi. Olağanüstü bir durum olmadığı müddetçe her iki değirmenci esnafının satış bölgelerinin dışına un vermeleri yasaktı. İstanbul'da bulunan değirmenlerin çoğu ekmeğin değirmeniydi. 1763 senesinde İstanbul ve "Bilâd-ı Selâse"de (Galata, Üsküdar, Eyüp) ekmeğin değirmenlerinin sayısı 233, değirmen taşı sayısı 1.118'di. Uncu değirmenlerinin sayısı 116, değirmen taşı ise 360'tı. Bundan dolayı devlet ambarlarında

1 Osmanlı Devleti yetkilileri İstanbul'da buğday ve unun teslim yerlerini, bu işi organize eden tüccarları, teslim şartlarını ve fiyat politikasını denetlerdi. İstanbul'un ekmeğin ihtiyacının karşılanması için getirtilen un ve buğdaylarda devletin rolü kısıtlıydı. Devlet görevlileri yalnızca saray ve ordunun ihtiyaç duyduğu ekmeğin un ve buğdayı temin edip depolarda muhafaza ederdi. Mehmet Demirtaş, "İstanbul Fırıncılarının Buğday ve Un İhtiyacının Karşılanmasında Görülen Usulsüzlükler ve Uygulanan Yaptırımlar", *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu 2*, Editör: Feridun Emecen, Emrah Safa Gürkan ve Ali Akyıldız, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 170-171. 19. yüzyılın başında donanmanın peksimet ihtiyacı için Bebek sahilinde büyük bir peksimet fırını da inşa edilmişti. Bu peksimethanede kullanılan un ve buğday devlet görevlileri tarafından tedarik edilirdi. Geniş bilgi için bkz. Aziz Altı, Salih Başkutlu, "Bebek Peksimethanesi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, Cilt 7, Sayı 18, Temmuz 2020, s. 419-437.

2 Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Cilt 1, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 227.

3 Kile, Osmanlı Devleti'nde yaygın olarak kullanılan hububat ölçü birimidir. İmparatorluğun her yerinde aynı kile ölçüsü kullanılmazdı. Birbirinden farklı çok sayıda kile ölçüsü kullanılırdı. Kile, genel olarak 20 okka kabul edilirdi. Okka 1,2828 kg olarak kabul edildiği takdirde İstanbul kilesi buğday ve un için 25,656 kg eder. Arpa için 23,093 kg'dır. Bazı kaynaklarda ise İstanbul kilesinin 18-22 okka (22-28kg) arasında değiştiği kaydedilmiştir. Mehmet Ali Ünal, "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, Ed.: Zafer Gölen, Birol Çetin, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 7,14. s. 1-73.

4 Horos, bargir (at) değirmenlerinde kullanılan bir değirmen taşı çeşididir. Mustafa Bozdemir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız*, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2011, s. 168.

değirmenciler için ayrılan hububatın 2/3'si ekmekçi değirmenlerine, 1/3'i uncu değirmenlerine verilirdi.⁵

1. İstanbul Değirmenlerinde Teknolojik Dönüşüm

Un ve ekmek, İstanbul tarihinde belirleyici figür olmuşlardır.⁶ Bu açıdan değirmenlerin durumu her zaman büyük önem taşıyordu. Zaten modern öncesi dönemlerde İstanbul'a baktığımız zaman kas, su, rüzgâr ve at gücüyle çalışan çok sayıda değirmen çeşidi olduğunu ve imparatorluğun çeşitli bölgelerinde değirmen taşları için madenlerin sürekli aktif çalıştığını gözlemlemek mümkündür. Bu durumda değirmencilik faaliyetlerini yakından ilgilendiren buğday meselesi her zaman kritik derecede önem taşımıştır. Osmanlı dünyasında iklim belirsizlikleri nedeniyle bölgesel bazda buğday üretiminde dalgalanmalar söz konusuydu.⁷ Gelişmiş bir depolama sistemi ve ulaşım ağı olmadığı için buğdayların transferi çok kolay olmuyordu. Değirmenlerde kullanılan hammaddeler içerisinde en çok değer gören buğdayın işesi meselesi imparatorlukta siyasî krizleri tetikleyecek kadar önemliydi.⁸ Osmanlı Devleti'nin tahıl politikasında, dünyanın sayılı kalabalık merkezlerinden biri kabul edilen İstanbul çok ayrı bir yere sahipti. Bu kent Osmanlıların idaresine girmeden önce de Akdeniz havzası içerisinde önemli bir idare ve ticaret kentiydi.⁹ Bu açıdan nüfusu yüz binlerin üzerinde olan bir kentin ekmeğini temin etmek mevcut siyasî idarenin öncelikleri arasında yer alırdı.

Osmanlıların tahıl politikası provizyonist (iaşecilik) ilkeler ekseninde şekillenmekteydi.¹⁰ Buna göre tahıla ihracat yasakları getirildi. Özellikle İstanbul ve diğer bölgelerin ihtiyacını karşılayacak alanlar belirlendi ve bu bölgelerden başka yerlere tahıl satışı yasaklandı ya da izne tabi tutuldu, tahıl ticaretiyle uğraşanlar üzerinde sıkı denetimler uygulandı, tahıl fiyatları kontrol altında tutuldu ve olası kıtlık durumları ve olağanüstü durumlar için devlet, tahılları depolamak için ambarlar tesis etti. İstanbul, coğrafi konumu açısından tahılların kolayca temin edilebileceği bir yerdeydi. Nakliye ücretlerinin maliyetli olduğu bir zamanda daha ucuz olan deniz taşımacılığı imkânı ve etrafındaki verimli ovalar sayesinde kentteki değirmenlerin ihtiyaç duyduğu tahılı çoğunlukla kente taşıyabiliyordu.¹¹ İmparatorlukta kara yoluyla yapılan tahıl taşımacılığı masrafları, deniz veya nehirler üzerinden yapılan taşımacılığa oranla çok fazlaydı. Bu durum üretilen ekmeğin fiyatını doğrudan etkiliyordu. Bu açıdan İstanbul'un bir avantajı da ucuz tahılların üretildiği Dobruca olarak bilinen Doğu Bulgaristan, Tuna kıyıları, Eflak ve Boğdan'ın nehirler vasıtasıyla Karadeniz'e bağlanmış olmasıydı. Aynı zamanda Tekirdağ, İznik ve Bursa gibi yakın bölgeler de başkente tahıl gönderiyordu.¹² Yani İstanbul ucuz ve bol tahıl deposu olarak tabir edilebilecek coğrafyalara deniz

5 Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti 1740-1840*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 90-110.

6 Geniş bilgi için bkz. Mevlüt Camgöz, *Ekmek, Buğday ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unda İaşe Meselesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017.

7 Bkz. Mehmet Öz, "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", *Osmanlı: İktisat*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 66-73.

8 Küçük buzul çağı ve diğer iklim değişikliklerinin Osmanlı tarihi üzerindeki etkisi için bkz. William Griswold, "Climatic Change: A Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth-Century Anatolia", *Humanist and Scholar: Essays in Honor of Andreas Tietze*, Ed.: Heath Lowry ve Donald Quataert, ISIS Press, İstanbul 1993, pp. 37-57.

9 Bkz. Semavi Eyice, *Yabancıların Gözüyle Bizans İstanbul'u*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017.

10 Provizyonizm, yani iaşecilik ilkesi, genel anlamda halkın ihtiyaç duyduğu ürünlerin piyasada bol ve ucuz miktarda bulunmasını amaç edinmiştir. Bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2007.

11 Osmanlı Devleti'nde şehir ekonomisinin en önemli yönlerinden birini oluşturan iaşe konusunda Türkçe ve İngilizce olarak yapılmış çalışmaların bütünlüklü bir anlatısı için bkz. Ahmet Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2005, s. 211-235.

12 Suraiya Faroqhi, "İstanbul'un İaşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16-17. Yüzyıllar)", *Türkiye İktisat Tarihi Üzerine*

ve nehir suyolları vasıtasıyla kolayca erişebiliyordu.¹³ Aynı zamanda bu avantajını korumak için askerî seferler yapmaktan çekinmeyen bir siyasî irade söz konusuydu. İstanbul'a getirilen tahıllar çoğunlukla işlenmemiş haldeydi. Kentteki yüzlerce at değirmeni bu tahılların haline getirirdi. At değirmenleri oldukça gelişkin formlardaydı ve doğal şartlara bağlı kalmadan sürekli çalışabilirlerdi. Bu değirmenlerin çalışma disiplini yasalarla kontrol altına alınmıştı.¹⁴

19. yüzyıla gelindiğinde buhar enerjisi, kentteki değirmencilik faaliyetlerine başarılı bir şekilde uyarlanmaya başlanmıştı. Bunun bir neticesi olarak Tanzimat süreciyle birlikte İstanbul değirmenlerinde teknolojik bir dönüşüm yaşanmaya başlandı. Değirmenlerin artık rüzgârın durumuna veya su arzına bağımlı olmamaları, taşlama işlemi ve tüm gerekli iyileştirmelerle birlikte her tarafa yayılan bir teknolojik dönüşüm yaşandı. Osmanlı Devleti'nde ilk buhar değirmeni İngiliz mühendis William Fairbairn tarafından tasarlandı.¹⁵ O, Serasker Halil Paşa'nın talebi üzerine 1842 yılında üç taşlı bir buhar değirmeni yaptı. Fairbairn bu değirmeni Londra'daki atölyesinde prefabrik olarak inşa etti. Değirmen, dökme demir kolon ve kirişlerin taşıdığı üç katlı bir yapı şeklinde tasarlandı. Fairbairn'in buhar değirmeni İstanbul'a gönderilmeden önce 1840 yılında Londra'da sergilendi ve büyük ilgi gördü.¹⁶ İstanbul'da at, su ve yel değirmenleri kentin un ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğu için 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde 13 tane büyük buhar değirmeni inşa edilmişti.¹⁷ Değirmenlerin çoğu (Ayvansaray¹⁸, Cibali¹⁹, Kasımpaşa²⁰, Hasköy²¹, Balat²² ve Unkapanı) Haliç'in kıyısında yer alırdı. Bunun en önemli sebeplerinden biri de ulaşım imkânlarıydı. Zira deniz yoluyla bu tesislere öğütmek için buğday ve yakıt için kömür getirmek çok kolaydı. Tüm bu değirmenler birleştirildiğinde günde 6.000 torbadan fazla un üretme kapasitesine sahiptiler (bir un torbası ortalama 75 veya 76 kilo ağırlığındaydı). Ancak değirmen taşlı üretim yapan değirmenlerin silindirik değirmenler karşısından rekabet etme gücü zayıftı. Değirmen taşları sürekli onarım istiyordu. Bu durumda üretimin durması söz konusuydu. Bu açıdan silindirik değirmenler

Araştırmalar II ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara, 1979-1980, s. 139-154; Kaya Göktepe, "İstanbul'un İaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)", *Bellekten*, Cilt 81, Sayı 292, 2017, s. 857-916.

13 Arif Kolay, "İstanbul'un İaşesinde Deniz Ulaşımının Önemi", *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, (İstanbul: 27-28 Mayıs 2016), s. 174-194.

14 Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti 1740-1840*, s. 85-111.

15 İskoç asıllı olan Sir William Fairbairn (1789-1874) inşaat mühendisi, köprü tasarımcısı ve değirmenciydi. 1817'den 1832'ye kadar James Lillie ile Manchester'da ortaklaşa değirmencilik işiyle uğraştı. 1835'te Londra, Millwall'da birkaç yüz gemi inşa ettiği bir gemi inşa sahası kurdu. Bkz. <https://www.britannica.com/biography/Sir-William-Fairbairn-1st-Baronet>

16 Afife Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e; Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1060.

17 *Revue Commerciale du Levant: Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Française de Constantinople*, 8.V 12564, No 99, Constantinople, 30 Juin 1895, pp. 145, 146.

18 Merkezi İstanbul'da olmak üzere Ayvansaray'da bulunan ve buhar gücüyle çalışan değirmeni işletmek ve zahire ticaretiyle uğraşmak üzere "İttihad Değirmencilik Anonim Şirket-i Osmaniyesi" adı altında bir şirket kurulması babında Priştineli İlyas Bey ile ortaklarına verilen ruhsat için bkz. BOA., BEO, 3786/283907, 1-1, H. 23 Receb 1328 (31 Temmuz 1910).

19 Meclis-i Meabir'in Cibali tarafında bir buhar değirmeni inşası hakkındaki layihası için bkz. BOA., HR.TO., 436/53, 18 Nisan 1861.

20 Bezm-i Alem Valide Sultan Vakfı'na ait olup Yunan tebaasından Zito tasarrufundaki Kasımpaşa'da bulunan buhar değirmeni için bkz. BOA., HR.TO., 157/65, 12 Haziran 1895.

21 Hasköy buhar değirmeni direktörü İstefopoli ve Duka Mumyanesi'nin Asakir-i Şahane tayinatı hususundaki arzuhali için bkz. BOA., MVL., 440/90, 29 Şevval 1280 (7 Nisan 1864).

22 İstilyato oğlu Yorgi'ye Balat yakınlarında buhar değirmeni inşasına dair verilen izin için bkz. BOA., A.}MKT.NZD., 206/68, 29 Rabiulahir 1273 (27 Aralık 1856).

daha avantajlıydı. İstanbul'daki bir kısım değirmenin bu teknolojik dönüşümü gerçekleştirdiği gözlenmektedir. Bu un değirmenlerinin yıllık toplam üretimi 900.000 torbadan fazla değildi. Bu durum yıllara göre değişiklik gösterebiliyordu.²³ 1913 ve 1915 sanayi sayımlarında İstanbul'da 14 tane buhar değirmeni sayılmıştır.²⁴

2. “Ekmek ve Ma‘mûlât-ı Dakîka Şirket-i Osmâniyesi”nin Kuruluşu

19. yüzyılın sonlarında İstanbul ve banliyölerinin toplam ekmek tüketiminin günde 467.000 somun olduğu sanılmaktadır. Ancak bu rakamın yüksek olduğu düşünülmektedir. İstanbul'un günlük somun ihtiyacının maksimum 400.000 somun olduğu daha makul bir rakamdır. Her somun bir kilogramdı. Bu ağırlığın altında bulunan somunların satışı belediye tarafından yasaklanır ve üreticiye ceza kesilirdi. Ekmek konusunda denetimler sıkıydı. 75 kg'lık bir un çuvalından 100 ila 102 adet ekmek üretilirdi. Bu açıdan İstanbul'da sadece ekmek üretimi için günde 4.000 torba un tüketilirdi. Bunların 500 çuvalı hastane ve çeşitli devlet kurumları için harcanırken geri kalanı da sivil nüfusun ihtiyaçları içindi. Bu nedenle İstanbul'da tüketilen toplam un miktarı yılda 1.400.000 torbaya ulaşmaktaydı. Bununla birlikte, 1.300.000 torba gerçeğe daha yakın durmaktadır. İstanbul'daki değirmenlerin bu ihtiyacın hepsini karşılaması söz konusu değildi. Devlet un açığını kapatmak için başka ülkelerden veya Osmanlı Devleti'nin değişik bölgelerinden un temini yoluna gidiyordu.²⁵

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde İstanbul bir milyon üzerinde nüfus barındıran büyük bir kentti. 1897 yılında kentin nüfusunun 1.115.946 kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir.²⁶ Bu kadar insanın günlük ekmeğini temin etmek için sistematik bir üretim modeli geliştirmek gerekiyordu. Klasik değirmen ve fırınlar kentin un ve ekmek ihtiyacını karşılamaktan uzaktı. Bu açıdan un üretiminde geleneksel değirmenlerin yerini buhar değirmenleri aldı. Ekmek üretiminde ise fırınların yanında modern ekmek fabrikaları da kurulmaya başlandı. Bu açıdan 1899 yılında Hariciye Nezâreti Mektûbî Kalemi hulefâsından Teftiş Komisyonu Başkanı Muhiddin Bey İstanbul'da Ahırkapı ve Haliç'te Avrupa standartlarında 2 tane modern ekmek fabrikası kurmak için birtakım girişimlerde bulunmuştu. Bu tesislerde günlük 50-60 bin kıyye civarında ekmek üretilmesi planlanmıştı. Muhiddin Bey'in kurmayı planladığı bu ekmek fabrikalarında hamurların makinelerle yoğrulması planlanmıştı. Böylece sağlıklı ve lezzetli ekmeklerin üretilmesi amaçlanmıştı. 1906 yılında Sultan II. Abdulhamid'e (1876-1909) sunulan bir arzuhalde ekmek üretiminde fabrikalaşmanın önemi üzerinde durulmuştu. Osmanlı Devleti yüksek üretim kapasitesine sahip ekmek fabrikalarının kurulmasını teşvik ederken halihazırdaki ekmekçi esnafının tepkisini de dikkate alıyordu. Ekmekçi esnafıyla yapılan görüşmeler neticesinde olumsuz bir tepkinin olmayacağı ortaya çıkmıştı.²⁷ Ekmek fabrikaları “Sabit Vapur Makinelerine Mahsus Nizamname”de belirtilen kurallara göre işletilecekti.²⁸

Muhiddin Bey'in ekmek fabrikası kurma ruhsatnamesi teknik ve malî imkânsızlıklar yüzünden Mazlum Hamid Bey'e intikal etmiştir. Ancak bu ruhsatname 28 Kasım 1912 tarihli Şûrâ-

23 *Revue Commerciale du Levant: Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Française de Constantinople*, 8.V 12564, No 99, Constantinople, 30 Juin 1895, pp. 145, 146.

24 *Ticaret ve Ziraat Nezareti 1329-1331 Seneleri Sanayi İstatistiki*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333, s. 34, 35.

25 *Revue Commerciale du Levant : Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Française de Constantinople*, pp. 146, 147.

26 Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 142

27 Teknik ve maddî imkânsızlıklar üzerine Muhiddin Bey'in ekmek fabrikasını açma fikri hiçbir zaman hayata geçirilemedi. Uğur Demir, “Hayata Geçirilemeyen Bir Proje: Haydarpaşa Ekmek Fabrikası”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*, C. II, s. 479-481. (479-490).

28 *Düstur*, Cüz-i Sani, Matbaa-i Âmire, 1279, s. 441; BOA, A.}DVN.MKL., 75/18, 2 Cemaziyelahir 1278 (5 Aralık 1861)

yı Devlet mazbatası üzerine iptal edilmiştir.²⁹ 1913 yılında merkezi İstanbul'da olmak üzere 30 bin lira sermayeyle "Ekmek ve Mamulat-ı Dakikiye Şirket-i Osmaniyesi" unvanı altında Galata'da tüccardan Artin Arslanyan Efendi'ye bir anonim şirketi teşkil etmesi için müsaade edilmiştir.³⁰

3. "Ekmek ve Ma'mûlât-ı Dakîka Şirket-i Osmâniyesi"nin Nizamnamesi

Şirketin nizamnamesi 8 bölüm ve 50 maddeden oluşmaktadır. Nizamnamenin birinci bölümünde şirketin teşkili, kuruluş amacı ve ismiyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Buna göre şirketin ismi "Ekmek ve Ma'Mûlât-ı Dakikiye Şirket-i Sanâ'ıyyesi" olacaktır. Merkezi İstanbul'da bulunan şirket, Osmanlı Devleti'nin sınırları dâhilinde herhangi bir bölgede veya başka ülkelerde şube açabilecekti. Şirket inşa edeceği fırınlar vasıtasıyla ekmek, francala, bisküvi, makarna, pasta, çikolata ve her türlü unlu mamûlü üretip satmayı amaçlamıştır. İkinci bölümde şirketin sermaye miktarından ve bunun tasarrufundan bahsedilmiştir. Şirketin sermayesi otuz bin Osmanlı lirasından ibaret olup her biri beş altın değerinde altı bin hisseye bölünmüştür. Şirketin "heyet-i umumiye"si sermayeyi %50 oranında arttırma yetkisine sahipti.³¹

Nizamnamenin üçüncü bölümünde şirketin idaresiyle ilgili hükümler yer almaktadır. Şirket beş ile yedi kişi arasında değişen bir idare heyeti tarafından yönetilecekti. Bu kişilerin görev süresi beş yıl olacaktı. Bu süre dolduktan sonra idare meclisine seçilecek kişiler kura ve kıdem itibarıyla belirlenecekti. Her yıl idare meclisi üyelerinden bir veya ikisi değiştirilecekti. İdare meclisi ayda bir toplanacaktı. Burada meclis üyelerinin kendileri veya vekillerinin hazır bulunması gerekiyordu. Kararlar oy çokluğu esasına göre alınacaktı. İdare meclisi üyelerinin her biri şirketin yüz hissesine sahip olmak zorundaydı. Meclis üyelerine şirketin elde ettiği kârdan verilen payın dışında mecliste hazır oldukları gün için de ücret ödenmesi uygun görülmüştü. Dördüncü bölüm şirketin "Heyet-i umumiye"si hakkında bilgi vermektedir. "Heyet-i umumiye"ye seçilmek için 25 hisse sahip olmak gerekmektedir. Oluşturulan bu genel kurul, şirketin yönetimini denetleyebiliyordu. Oluşturulan bir müfettiş heyeti şirketin defter ve muhasebesini kontrol edip bir rapor hazırlardı. Bu kurulun her yıl nisan ayında şirketin merkezinde toplanması kararlaştırılmıştı.³²

Nizamnamenin beşinci bölümü şirketin muhasebesiyle alakalıdır. Altıncı bölüm, elde edilen kârın bölüştürülmesiyle ilgili hükümleri içermektedir. Buna göre şirketin bütün hisselerine faiz olarak %5'lik bir ödeme yapılacaktı. İhtiyat akçesi için %5, idare meclisi üyelerine de %15'lik bir pay verilecekti. Bunların dışında elde kalan meblağdan ikinci ihtiyat akçesi olarak %5, şirket memurlarına %5, şirketin kurucu hisselerine %30 ve hissedarlara da %60'lık bir ödeme yapılacaktı. Nizamnamenin yedinci bölümü ihtiyat akçesi, sekizinci bölüm ise şirketin feshiyle

29 "...1 Ağustos sene 1328 tarihiyle daha evvelce tanzîm ve i'tâ edilmiş olan mazbatada mûmâ ileyh Muhyiddin Bey tarafından istihsâl ile bilahere eyâdî-i sâireye intikâl etmiş ve fakat inşâsı deruhde edilen furunların yapılmamasından dolayı sinîn-i vafireden beri ihmâl edilmiş olan salîfû'z-zikr ruhsatın ibtâl olduğu anlaşıldığına binâen ekmek ve ma'mûlât-ı dakikiye şirket-i Osmâniyesi unvânı tahtında bir şirket teşkili için bir istid'ânâme mürâca'at eden Artin Arslanyan Efendi'ye müsâ'ade-i matlûbenin i'tâsı lüzûmı dermiyân olunmasıyla keyfiyet meclis-i vükelâ kararlarıyla arz ve istizân edilerek mücebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî şeref-sudûr buyrulmuşdur" BOA., BEO.,4298/322313, 17 Şaban 1332 (11 Temmuz 1914).

30 "Merkezi Dersa'âdetde olmak ve sermayesi otuz bin Osmânî lirasından ibâret bulunmak üzere ekmek ve ma'mûlât-ı dakikiye şirket-i Osmâniyesi unvânı altında Galata'da Kaçıkraş Hânî'nde mukîm tüccârdan Artin Arslanyan Efendi tarafından bir anonim şirket teşkiline ruhsat i'tâsı hakkında makâm-ı vekâlet-i celîlelerinin tezkire-i muhavvesi üzerine şûrâ-yı devlet ve meclis-i vükelâ kararlarıyla tanzîm ve takdîm kılınan irâde-i seniyye lâyhâsı imzâ-yı hümâyûn-ı cenâb-ı pâdişâhî ile tasdik buyrularak sûret-i musaddakası o bâbdaki nizamnâme-i dâhilinin dîvân-ı hümâyûn dâiresi müdîriyetinden musaddak sûreti ile ma'an savb-ı âlîlerine tesyâr kılınmağla ifâ-yı muktezâsına himmet." BOA., BEO., 4298/322313, 17 Şaban 1332 (11 Temmuz 1914)

31 BOA, A.}DVN.MKL., 54/14, 2-3, 10 Rebiulevvel 1331 (17 Şubat 1913).

32 BOA, A.}DVN.MKL., 54/14, 2-3'4, 10 Rebiulevvel 1331 (17 Şubat 1913).

alakalı hükümleri içermektedir.³³

Sonuç

20. yüzyılın ilk çeyreğinde İstanbul'da değirmencilik ve fırıncılık endüstrisinde daha önce başlatılan köklü değişimlerin meyvesi alınmaya başlanmıştır. İstanbul'un ekmek ihtiyacı için modern değirmen ve fırınların inşa edildiği gözlenmiştir. Kentin büyüyen nüfusu için modern ekmek fabrikaları faaliyete geçmeye başlamıştır. Bu tesislerin un ihtiyacının şehir içinde bulunan buhar değirmenleri ve uluslararası pazarlardan temin edildiği kayıtlara geçmiştir. İmparatorluk başkentinin sahip olduğu potansiyel nedeniyle sermayedarların bir araya gelip ekmek ve unlu mamül üretimi ve ticareti yapan anonim şirketler tesis ettikleri görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve ekonomide millileşme çabaları bağlamında ortaya çıkan ekmek şirketlerinin bürokratik engellere takıldığı dikkatlerden kaçmamıştır. Bunun haricinde şehirde mevcut bulunan geleneksel fırıncı esnafını koruma güdüsü, modern ekmek üretim tesislerinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.)

3786/283907; 4298/322313

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.)

436/53; 157/65

Meclis-i Vala Evrakı (MVL.)

440/90

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.}MKT.NZD.)

206/68

Sadaret Divan Mukavelenameler (A.}DVN.MKL.)

75/18; 54/14

Araştırma Eserler

Altı, Aziz ve Salih Başkutlu. "Bebek Peksimethanesi", Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 7, Sayı 18, 2020, s. 419-437.

Aynural, Salih. İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti 1740-1840, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001. Batur, Afife. "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e: Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul, 1985, s. 1038-1067.

Bozdemir, Mustafa, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız, İstanbul Ticaret Odası Ekonomik ve sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, 2011.

Camgöz, Mevlüt. Ekmek, Buğday ve Şehir: 19. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'unun İaşe Meselesi, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017. Demir, Uğur. "Hayata Geçirilemeyen Bir Proje: Haydarpaşa Ekmek Fabrikası", Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, C. II, s. 479-490.

Demirtaş, Mehmet. "İstanbul Fırınlarının Buğday ve Un İhtiyacının Karşılanmasında Görülen Usulsüzlükler ve Uygulanan Yaptırımlar", Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu 2, Editör: Feridun Emecen, Emrah S. Gürkan, Ali Akyıldız, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 169-185.

Eyice, Semavi. Yabancıların Gözüyle Bizans İstanbul'u, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017. Faroqhi, Suraiya. "İstanbul'un İaşesi ve Tekirdağ-Rodosluk Limanı (16-17. Yüzyıllar)", Türkiye İktisat

33 BOA, A.}DVN.MKL., 54/14, 2-5, 10 Rebiulevvel 1331 (17 Şubat 1913).

- Tarihi Üzerine Araştırmalar II, ODTÜ Gelişme Dergisi, Ankara, 1979-1980, s. 139-154.
- Genç, Mehmet. Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.
- Göktepe, Kaya. "İstanbul'un İaşesinin Temini Meselesi ve İstanbul'un İaşesine Katkı Sağlayan Bir Merkez: Tekirdağ Kazası (XVIII.-XIX. Yüzyıllar)", Belleten, Cilt 81, Sayı 292, 2017, s. 857-916.
- Griswold, William. "Climatic Change: A Possible Factor in the Social Unrest of Seventeenth-Century Anatolia", Humanist and Scholar: Essays in Honor of Andreas Tietze, Ed.: Heath Lowry and Donald Quataert, ISIS Press, İstanbul, 1993, p. 37-57.
- İnalçık, Halil. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600, Cilt 1, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- Karpat, Kemal H. Osmanlı Nüfusu: Demografik ve Sosyal Özellikleri (1830-1914), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Kolay, Arif. "İstanbul'un İaşesinde Deniz Ulaşımının Önemi", VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (İstanbul: 27-28 Mayıs 2016), s. 174-194.
- Öz, Mehmet. "Osmanlı Klasik Döneminde Tarım", Osmanlı: İktisat, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 66-73.
- Revue Commerciale du Levant: Bulletin Mensuel de la Chambre de Commerce Française de Constantinople, 8.V 12564, No 99, Constantinople, 30 Juin 1895.
- Ticaret ve Ziraat Nezareti 1329-1331 Seneleri Sanayi İstatistiki, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333.
- Uzun, Ahmet. "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2005, s. 211-235.
- Ünal, Mehmet Ali. "Rumeli Sancaklarında Ölçüler ve Tartılar", Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi, Ed.: Zafer Gölen, Birol Çetin, Abidin Temizer, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 1-73.

Ek 1: Ekmek ve Ma'mûlât-ı Dakîkiye Şirket-i Sanâ'ıyyesi Nizâm-nâme-i Dâhilîsi³⁴

İşbu nizâm-nâmenin birinci maddesinde mezkûr mu'âmelâtı icrâ etmek üzere zîrde vâzı'ı'ı-imzâ tebe'a-i Osmâniyeden ve tüccârdan Galata'da Kaçifras (?) Hâmı'nda mukîm Artin Efendi Aslanyan şerâit-i âtiyeye tevfikân anonim şirketi teşkîl eylemiştir.

Birinci Fesil

Şirketin teşkîli ve maksadı ve ismi beyânındadır

Birinci madde – Şirketin maksadı memâlik-i Osmâniye ve ecnebiyede i'mâl olunan ekmekler gibi her cins ve kıt'ada ekmek ve francala ve bisküvit ve makarna ve pasta ve hamurdan her nev' ma'mûlât ve çukolat ve bunlara mümâsil ma'mûlât i'mâl ve ihrâc ve fûruhtı zımnında fırınlar inşâsıyla idâre ve işletmektir.

İkinci madde – Şirketin unvânı ekmek ve ma'mûlât-ı dakîkiye şirket-i sanâ'ıyyesi olacak ve tâbi'iyeti sıfatıyla Devlet-i Aliyye'nin kavânin ve nizâmât-ı hâliye ve müstakbelesine tâbi' bulunacaktır.

Üçüncü madde – Şirketin merkezi Dersa'âdetde olacak ve memâlik-i Osmâniyenin sâir bir mahallinde veya memâlik-i ecnebiyede dahi şu'beleri bulunabilecektir.

Dördüncü madde – Şirketin müddeti bazı esbâbdan dolayı fesh veya müddeti temdîd kılınmak gibi bir hâl vukû'a gelmedikçe elli seneden ibâret olacaktır.

İkinci Fesil

Şirketin sermayesi beyânındadır

Beşinci madde – Şirketin sermayesi otuz bin Osmânlı lirasından ibâret olup beheri beş altın kıymetinde altı bin hisseye münkasımdır heyet-i umûmiyenin işbu sermayeyi yüzde elli derecesine kadar tezyîd etmeye salâhiyeti olacaktır. Bundan mâ'adâ beheri bir çaryek lira-yı Osmâni kıymetinde sekiz yüz aded hâmiline âid müesses hissesi ihrâc olunacaktır.

34 BOA, A.}DVN.MKL., 54/14, 10 Rebiulevvel 1331 (17 Şubat 1913).

Altıncı madde – Müesses hissesi hâmillerinin şirketin idâre ve mu‘âmelâtına hiçbir vechile müdâhale etmeye salâhiyetleri olamayacaktır. İşbu nizâmname ahkâmınca müesses hisselerine mahsûs olan hukûk-ı şirket devâm ettiği müddetce hiçbir vechile tağyîr ve tebdîl edilmeyecektir. Sermayenin tezyîdi hâlinde müesses hisselerinin hâmilleri temettu‘ât-ı umûmiyede ve otuz altıncı maddeye tevfiķan vukû‘ bulacak tevzî‘âtda hâiz oldukları hukukdan kemâfi’s-sâbık istifâde edeceklerdir.

Yedinci madde – Şirket sermayesinin tamamı imzâ ve yüzde onu istihsâl olunduktan sonra sûret-i kat‘iyyede teşekkül etmiş add olunacak ve hissedâr yazılanlara te‘diye ettikleri tekâsiti mübeyyin muvakkat senedât verilecek ve sermayenin nısfının te‘diyesinde ashâbı yedinde bulunan senedât-ı muvakkata senedât-ı asliyeye tahvîl edilecektir. Şirketin hisse senedatının bir tarafı Türkçe ve diğer tarafı Fransızca veya sâir lisânlar ile tanzîm olunacaktır. Sermayenin bâkî kalan yüzde doksanı şirketin ihtiyâcâtına göre meclis-i idârenin karârıyla Dersa‘âdet veya sâir lazım gelen mahallerde elsine-i muhtelifede çıkan resmî ve gayr-ı resmî bazı gazeteler ile lâ-ekall on beş gün evvel i‘lân-ı keyfiyet olunarak mutâlebe olunacaktır. Kable‘l-ihrac hisse senedâtından iki adedi li ecli‘t-tasdîk ticâret nezâretine takdîm olunacaktır.

Sekizinci madde – Hisseler bedelinin nısfı te‘diye olununcaya değin senedât ashâbının ismine muharrer olacak ve bedelinin yüzde otuzu te‘diye olunmadıkça kâbil-i havâle ve fûruht olamayacaktır. Ve bunların havale ve fûruhtu şirketin defterine kayd edilerek zîri bâyi‘ ile müşteri ve müdirândan biri tarafından imzâ olunmağla icrâ olunacak ve keyfiyet havâle ve fûruhtu senedde dahi zikr ve işâret kılınacaktır. Bedelin nısfı te‘diye olunduktan sonra senedât hâmiline âid olmak üzere muharrer bulunacaktır.

Dokuzuncu madde – Hisse senedleri ve müesses hisseleri şirket nazarında kâbil-i inkisâm değildir. Ve şirket her hisse için bir sâhib tanır. Bir hissedârın vâris veya dâyinleri hiçbir vechile müdâhale edemezler ve istifâ-yı hukûk için şirketin sene muhâsebe defâtiri ile heyet-i umûmiyenin karârlarını kabûle mecbûrdurlar.

Onuncu madde – Evkât-ı mu‘ayyenede tekâsiti te‘diye olunmayan hisse senedâtının sâhiblerinden te‘ahhurât-ı vâkı‘adan dolayı ihtâr-ı keyfiyete hâcet kalmaksızın taksîtin hulûlü gününden i‘tibâren senevî yüzde altı hesabıyla fâiz ahz olunacaktır.

Onbirinci madde – Şirketin taksîtleri vaktiyle te‘diye edilmeyen hisseleri satmaya salâhiyeti olacaktır. Ve bu makule satılması lazım gelen hisse senedâtının numeroları gazeteler ma‘rifetiyle neşr ve i‘lân olunarak tarih-i i‘lândan on beş gün sonra şirket hiçbir güne ihtâra ve mu‘âmelât-ı adliyyeye mecbûr olmamak ve zarar ve ziyânı sâhibine aid olmak üzere Dersa‘âdet borsasında ve borsada henüz alınıp satılması kabûl olunmamış ise müzâyede tarîkiyle hisseleri satdıracaktır bu vechile fûruht olunan senedât ibtâl olunacak ve müşterilere eski senedlerin numerolarını hâvî olmak üzere yeni senedât i‘tâ kılınacaktır satılan senedin esmân-ı hâsilası hissedârın şirkete olan deynine hasr ve tahsîs olunur ve noksânı ândan talep olunacağı gibi fazlası var ise âna i‘tâ olunur. Şirket sermayesinin tezyîdi hâlinde müesses hisselerinin ashâbı meclis-i idâre tarafından ta‘yîn olunacak şerâit-i umûmiyyeye tevfiķan müceddeden ihrâc olunacak hisselerden her defasında yüzde otuzunu iştirâya hakk-ı rüchânları olacak ve mütebâkî yüzde yetmiş dahi sermayenin hîn-i tezyîdinde mâlik oldukları mikdâr hisse nisbetinde mevcûd olan hissedârâna hasr edilecektir.

Üçüncü Fasl

Şirketin idâre-i dâhiliyesi beyânındadır

Onikinci madde – Şirketin umûr ve mesâlihi heyet-i umûmiye tarafından mansûb ve beşden yediye kadar a‘zâdan mürekkeb bir meclis-i idâreye ihâle olunur ve şu kadar ki ilk beş sene müddet için teşkîl olunan meclis-i idâre heyeti a‘zâlarının me‘mûriyetleri heyet-i umûmiyenin tasvîbine arz olunmak lâzım gelmeyecektir.

Onüçüncü madde – Beş sene müddet için ta‘yîn olunan a‘zânın müddet-i me‘mûriyeti hitâm bulduktan sonra meclis-i idâreye intihâb olunacak a‘zânın ilk teceddüdünde kur‘a ile ve ândan sonra

kıdemi i'tibâriyle her sene bir veya ikisi çıkarılarak yerlerine ahârı intihâb ve ta'yîn kılınacaktır. Şu kadar ki çıkan a'zânın tekrâr intihâbı câiz olacaktır.

Ondördüncü madde – Meclis-i idârenin ictimâ'ı îcâb-ı maslahata tâbi' olacak ise de ayda bir toplanması lâbüddür müzâkerâtın mu'teber olması lâ-ekall nısfından ziyâde a'zânın bizzat veya bi'l-vekâle huzûruna menûtdur. Meclis-i idârenin kararları hâzır bulunan a'zânın ekseriyet-ârâsıyla mu'teber olur. Tesâvî-ârâ vukû'unda keyfiyet ictimâ'-ı âtiye ta'lik edilir ve ânda dahi tesâvî-ârâ vukû' bulursa reisin bulunduğu taraf tercîh olunur.

Onbeşinci madde – Meclis-i idârenin müzâkerâtı zabt defterine kayd olunur ve zîri reis ile hâzır-ı bi'l-meclis bulunan a'zâ tarafından imzâ edilir zabtın sûreti veya ve bir fikra-i muhrecesi mu'teber olmak için reis veya vekîli tarafından imzâ olunmak lâzım gelir.

Onaltıncı madde – İdâre meclisi a'zâsından her biri şirketin yüz aded hisse senedâtına mâlik olması lâzım gelir senedât-ı mezkure şirketin sandığına tevdi' olunacak ve müddet-i me'mûriyetleri zarfında ve vazîfeleri müddeti hesâbâtının heyet-i umûmiye tarafından tasdîkine değin satılamayacaktır bunların üzerine fûruhtı câiz olmadığını mübeyyin bir tamga urulacaktır.

Onyedinci madde – Meclis-i idâre a'zâsından bir veya bir kaçının vefâtı veya isti'fâsı vukû'undan veya sâir bir sebepten dolayı bir veya birkaç a'zâ yeri münhal kalır ise meclis-i idâre ânların yerine muvakkaten a'zâ ta'yîn eyleyecek ve intihâb-ı kat'î gelecek heyet-i umûmiye tarafından icrâ olunacaktır.

Onsekizinci madde – Meclis-i idâre her sene içlerinden birini reis ve reis vekîli intihâb eder ve reisin veya vekîlinin gıyâbında vekâlet etmek üzere a'zâdan birini ta'yîn eyleyebilir.

Ondokuzuncu madde – A'zâdan memâlik-i ecnebiyede ikâmet edenler veya muvakkaten gaybûbet edenler esnâ-yı müzâkerâtda kendilerine vekâlet etmek üzere refiklerinden a'zâdan birini ta'yîn edebilirler şu kadar ki vekâlet edecek a'zânın kendi re'yi dâhil olduğu hâlde ikiden ziyâde re'yi olamayacaktır.

Yirminci madde – Meclis-i idâre şirketin umûr ve emvâlinin idâresi için iktidâr-ı tâmmı hâizdir. Ez cümle mesârif-i umûmiyeyi tahsîs ve her gûne mukâvelenâme akd ve şirketin maksadına müte'allık mesâlih-in şerâitini ta'yîn ve kavânîn-i mahsûsasına tevfikân emvâl-i menkûle ve gayr-ı menkûle mübâyâ'a ve fûruhtı ile her dürlü mesârif-i ibtidâiyye-i te'sîsiyenin îfâsına me'zûniyet i'tâ ve şirketin matlûbı olabilecek kâffe-i mebâliği ahz ederek mukâbilinde makbûz i'tâ ve şu'be ve acentehânelerin ihdâs veya ilgâsı zımnında me'zûniyet i'tâ ve vekîlleri ve müdürleri ve me'mûrîn ve müstahdemîni ta'yîn ve azl ve bunlara verilecek salâhiyet ve me'zûniyeti ve maaşları ta'yîn ve şirket nâmına olarak kâffe-i hükkâm ve bi'l-cümle mehâkim ve devâir ve mecâlis huzûrunda müdde'î ve müdde'â aleyh sıfatıyla da'vâ ve müdâfa'aya ve her gûne da'vâ ikâme veyahud da'vâdan ferâgat için me'zûniyet verdiği gibi şirketin menâfi'ine ta'alluk eden bi'l-cümle husûsât hakkında akd-i mukâvele ve gerek hakem vasıtasıyla ve gerek sulhen tesviye-i maslahat eyleyebilirler hissedârânı ictimâ'-ı umûmîye da'vet ve her sene şirketin hesâbâtını heyet-i umûmiyenin tasdîkine arz ve tevzî'î îcâb eden hisse-i temettu'ı teklîf ve nizâm-nâmede icrâ olunacak ta'dîlât ve ilâvât ile heyet-i umûmiyenin karârına menûtd sâir bi'l-cümle husûsâtı mezkûr heyete arz eder velhasıl meclis-i idâre sûret-i umûmiyede şirket nâmına hareket etmek için iktidâr-ı tâmmı hâiz olduğu gibi imzâları şirketin mes'ûliyetini istilzâm edecek me'mûrları nasb eder.

Yirmibirinci madde – Meclis-i idâre mevâdd-ı mahsûsa ve bir müddet-i mu'ayyene için hâiz olduğu iktidârı kısmen veyahud tamâmen a'zâsından bir veya birkaç zâta bâ-vekâlet-i mahsusa ihâle edeceği misillü mesâlih-i câriyenin rü'yet ve tesviyesiyçün hâricden dahi bir veya birkaç zâtı tevkîl eyleyebilir.

Yirmiikinci madde – Meclis-i idâre a'zâsı hâsılât-ı sâfiyeden kendilerine tahsîs kılınacak hisseden başka meclisde hâzır bulunacakları günler için bir ücret dahi ahz edeceklerdir. İşbu ücretin mikdarı heyet-i umûmiye tarafından ta'yîn kılınır.

Dördüncü Fasl

Heyet-i Umûmiye Beyânındadır

Yirmiüçüncü madde – Sûret-i muntazamada akd-i ictimâ' eden heyet-i umûmiye umûm hissedârânının heyet-i mecmû'ası makâmında bulunur.

Yirmidördüncü madde – Heyet-i umûmiye her sene Nisan ayı zarfında şirketin merkezinde meclis-i idâre tarafından ta'yîn olunacak mahalde sûret-i âdiyede akd-i ictimâ' eder bundan başka meclis-i idâre icâb eyledikçe veyahud şirket sermayesinin bir rub'ına mu'âdil hisse senedâtına mâlik olan hissedârân tarafından talep vukû' buldukça sûret-i fevka'l-âdede olarak heyet-i umûmiyeyi da'vet edebilir.

Yirmibeşinci madde – Heyet-i umûmiye vekâleten veya asâleten lâ-ekall yirmi beş hisseye mâlik olan hissedârândan mürekkab olacaktır heyet-i umûmiyede gerek asâleten ve gerek vekâleten hâzır bulunan hissedârânın her yirmi beş hisse için bir re'yi olacak ve şu kadar ki herbir hissedârın on beş re'ye ziyâde re'yi olamayacaktır.

Yirmialtıncı madde – Da'vetnâmeler yevm-i ictimâ'dan lâ-ekall bir mah evvel yedinci maddede beyân edildiği vechile gazetelerle i'lân olunacaktır.

Yirmiyedinci madde – Heyet-i umûmiye gerek asâleten ve gerek vekâleten şirket sermayesinin bir rub'una müsâvî hisse senedâtına mâlik hissedârlar hâzır bulunur ise teşekkül etmiş add olunur heyet-i umûmiyede hâzır bulunacak hissedârânın mutasarrıf oldukları hisselerin sâlifü'z-zikr bir rub'a müsâvî olup olmadığı anlaşılacak üzere hisse senedlerini on gün zarfında şirketin sandığına veyahud meclis-i idare tarafından irâe olunacak mu'teber bir bankaya teslim etmeleri da'vetnâmelerde ihtâr olunacaktır. İşbu tevdi'âta mukâbil ashâb-ı senedâta icâb eden makbûz verilecek ve heyet-i umûmiyenin ictimâ'ından sonra senedât-ı mezkûre i'ade olunacaktır. İşbu heyet-i umûmiyenin def'a-i ulâ ictimâ'ında hâzır bulunan hissedârânın asâleten ve vekâleten hâmil oldukları hisse senedâtının mikdârı derece-i kifâyede olmadığı hâlde heyet-i umûmiye ikinci defa olarak ictimâ'a da'vet edilir. İşbu ikinci ictimâ' da hâzır bulunan hissedârân hisselerinin mikdârı ne olursa olsun birinci ictimâ'da müzâkere olunmasına karâr verilmiş olan husûsât hakkında icrâ-yı müzâkerât edeceklerdir ve bu vechile cereyân eden müzâkerât mer'î ve mu'teber olacaktır birinci ictimâ' ile ikinci ictimâ' beynindeki müddet on beş günden dîn ve bir mâhdan ziyâde olmayacak ve ikinci ictimâ'ın da'vetnâmeleri on gün evvel ber vech-i meşrûh gazeteler ile i'lân edilecektir heyet-i umûmiye fevka'l-âde sûretde ictimâ' etmiş ise sermayenin nısfına mu'âdil hisse senedâtını hâmil olan hissedârânın hâzır bulunmaları lâzım gelir. Karârlar hâzır bulunan hissedârânın sülûsân ekseriyet-ârâsıyla i'tâ olunacaktır.

Yirmisekizinci madde – Heyet-i umûmiye de meclis-i idare reisi riyâset eder ve reis mevcûd olmadığı halde meclis-i idâre a'zâsı içlerinden birini riyâset vekâletine intihâb eylerler heyet-i umûmiyede hâzır olup en ziyâde hisseye mâlik olanlardan iki hissedâr re'y toplamak hıdmetini îfâ eder heyet-i umûmiye kâtibi reis tarafından ta'yîn olunur.

Yirmidokuzuncu madde – Heyet-i umûmiyede müzâkere olunan husûsâta ekseriyet-ârâ ile karar verilir müzâkere olunacak mevâddın cedveli meclis-i idâre tarafından tanzîm edilir. İşbu cedvele dâhil olacak mevâdd meclis-i idârenin teklîfâtı ile heyet-i umumiye a'zâsından olup hâmil olduğu hisselerin bedeli şirket sermayesinin lâ-ekall yüzde yirmisine bâliğ olan hissedârân tarafından yevm-i ictimâ'dan lâ-ekall yirmi gün evvel vukû' bulacak teklîfâtdan ibâret olacaktır. İşbu cedvele dâhil olmayan husûsât heyet-i umûmiyede müzâkere olunamaz.

Otuzuncu madde – Heyet-i umûmiye bi'l-cümle hesâbâtın tedkîki için gerek hissedârândan ve gerek hâricden bir veya müte'addid müfettiş ta'yîn eder. İşbu müfettişlerin vazîfesi şirketin defâtir ve muhâsebâtını tedkîk etmek ve şirketin mu'âmelâtına dair her sene bir rapor tanzim ve i'tâ etmekden ibâretdir müfettişler icâbı hâlinde heyet-i umûmiyenin ictimâ'ını meclis-i idâreye teklîf ve bu teklîf kabûl olunmadığı halde heyet-i umûmiyeyi hod-be-hod da'vet ederler. Müfettişlere her sene ücret verilir ve bu ücretin mikdârı heyet-i umûmiye tarafından ta'yîn edilir.

Otuzbirinci madde – Beher sene akd-i ictimâ' edecek heyet-i umûmiye şirketin umûr ve mesâlihine dâir her sene meclis-i idâre tarafından takdîm olunan lâyiha ile hesâbâta dair müfettişler tarafından verilen raportun kırâatini istimâ' ve hesâbâtı lede'l-müzâkere ya kabûl veya red eder ve hisse-i temettu'ı ta'yîn eyler tebeddülü iktizâ eden meclis-i idâre a'zâsının yerlerine diğerklerini ve müfettişleri ekseriyet-ârâ ile nasb eder ve şirketin bi'l-cümle umûr ve husûsâtı hakkında bi'l-müzâkere karâr-ı kat'î i'tâ ve meclis-i idârenin îcâb eylerse iktidârını tevsi' eyler meclis-i idârenin teklîfi üzerine ihtiyât akçesinin sûret-i isti'mâlini karârlaşdırır fakat heyet-i umûmiyede asâleten ve vekâleten şirket sermâyesinin lâ-ekall sülûsânına müsâvî hisseler ashâbı hâzır bulunup bunların ekseriyet-ârâsı hâsıl olmadıkça sermayenin tezyîdine karâr verilemez. Fevka'l-âde bir sûretde ictimâ' eden heyet-i umûmiye meclis-i idârenin teklîfi ile ve fakat hükümet-i seniyyenin tasdîkine arz olunmak şartıyla işbu nizâmnâmede îcâb eden ta'dîlât ve ilâvâtı icrâ edebilir. Husûsiyle şirket sermayesinin tezyîdince ve zarar vukû'unda tenzîlince ve şirketin müddetinin temdîd ve kasrına ve şirket sermayesinin nisfının ziyâ'ının gayrı husûsâtda şirketin feshine karâr verebilir.

Otuzikinci madde – Heyet-i umûmiyenin zabt olunan müzâkerâtı bir defter-i mahsusa kayd ve zîri heyet-i umûmiye reisi ile re'y toplamaya me'mûr olanlar ve kâtib tarafından imzâ edilir heyet-i umûmiyenin her ictimâ'ında hâzır bulunan hissedârânın esâmîsiyle ikâmetgâhını ve her birinin hâmil olduğu hisselerin mikdârını mübeyyin bir cedvel tanzîm ile mevcûd olanlar tarafından imzâ edilip zabt defterinin o günkü varakasına rabt ve taleb vukû'unda alakadârâna teblîğ olunur.

Otuzüçüncü madde – Li ecli'l-ihticâc îbrâz olunacak heyet-i umûmiyenin zabt sûreti veya fıkârât-ı muhrecesi meclis-i idâre reisi veya vekîli tarafından imzâ edilir.

Otuzdördüncü madde – Heyet-i umûmiye tarafından işbu nizâmnâme ahkâmına tevfiikan verilecek karârların kabûlü gâib olan veya muhâlefet-i re'yde bulunan hissedârân için dahi mecbûriyyü'l-icrâdır.

Beşinci Fasıl

Hesâbât-ı seneviye beyânındadır

Otuzbeşinci madde – Şirketin sene-i mâliyesi Kânûn-ı sâni ibtidâsından bed' ile Kânûn-ı evvelin otuz birinci günü hitâm bulur fakat birinci sene-i mâliye müstesnâ olarak şirketin sûret-i kat'iyede teşkîli tarihi ile ertesi Kânûn-ı evvelin otuz birinci günü beynindeki müddeti şâmil olacaktır meclis-i idâre her sene nihâyetinde şirketin matlûbât ve duyûnâtını hâvî bir defter-i umûmî tanzîm ve işbu defter ile muvâzene defterini ve hesâbâtı heyet-i umûmiyenin ictimâ'ından kırk gün evvel müfettişlere irâe ve teblîğ edecek ve heyet-i umûmiyenin hîn-i ictimâ'ında âna takdîm edecektir heyet-i umûmiyeye dâhil olmak salâhiyetini hâiz olan her hissedâr mezkûr defterleri ve hesâbâtı mütâlâ'a ve mu'âyene edebilir.

Altıncı Fasıl

Temettu'âtın sûret-i taksîmi beyânındadır

Otuzaltıncı madde – Şirketin temettu'ât-ı sâfiye-i seneviyesinden evvela bilâ istisnâ hisselerin cümlesine faiz olarak yüzde beş verilmek üzere lâzım olan meblağ sâniyen ihtiyât akçesi teşkîl etmek üzere yüzde beş sâlisen meclis-i idâre a'zâlarına yüzde on beş tenzîl olunduktan sonra bâkî kalan meblağdan ikinci ihtiyât akçesi olmak üzere yüzde beş ifrâz ve me'mûrüne yüzde beş ve müesses hisselerine yüzde otuz ve hissedârâna temettu' nâmıyla yüzde altmış tevzi' edilecektir.

Otuzyedinci madde – Faiz ve temettu'ât her sene meclis-i idâre tarafından ta'yîn olunan zamânda kuponların hâmillerine te'diye edilir.

Yedinci Fasıl

İhtiyât akçesi beyânındadır

Otuzsekizinci madde – İhtiyât akçesi otuz altıncı madde mücebince temettu'ât-ı seneviyeden müfrez mebâliğin terâkümünden teşekkül edecek ve mesârif-i fevka'l-âde ve gayr-ı melhûzaya karşılık tutulacak ve işbu akçenin mikdârı şirket sermâyesinin humsuna müsâvî bir râddeye bâliğ oldukça ifrâzâta devâm olup olunmaması meclis-i idârenin teklîfi üzerine heyet-i umûmiye

karârlaşdırılacaktır.

Otuzdokuzuncu madde – Hâsılât-ı seneviye hisse başına yüzde beş fâiz i'tâsına kifâyet etmediği takdîrde noksânı ihtiyât akçesinden ikmâl edilebilecektir.

Kırkıncı madde – Şirketin inkizâ-yı müddetinde bi'l-cümle ta'ahhüdâtı îfâ olunduktan sonra ihtiyât akçesi bi'l-cümle hissedârân beyninde taksîm olunacaktır.

Sekizinci Fasil

Şirketin temdîd-i müddet ve feshi ve kat'-ı mu'âmelâtı beyânındadır

Kırkbirinci madde – Meclis-i idâre her ne vakit ve her ne sebeble olur ise olsun sûret-i fevka'l-âdede heyet-i umûmiyeyi ictimâ'a da'vetle şirketin müddetinin temdîdini veya feshi ile kat'-ı mu'âmelâtını veyahud sair şirketle birleşmesini ve nizâmnâme-i dâhilînin ta'dîlini teklîf edebilir şu kadar ki temdîd-i müddet edilmesi veya îcâb eder ise şirketin sair şirketle birleşmesi ve nizâmnâme-i dâhilînin ta'dîli maddeleri her halde hükümet-i seniyyenin ruhsatına mütevakkıftır.

Kırkikinci madde – Meclis-i idâre şirket sermayesinin üç rub'ı zâyi' olduğu halde şirketin feshine veya devâmına karâr verilmek üzere heyet-i umûmiyeyi da'vet eder.

Kırküçüncü madde – Şirketin müddeti münkaziye olduğunda veya müddeti tekmi'l olmaksızın fesh olduğunda ictimâ' eden heyet-i umûmiye şirketin sûret-i kat' mu'âmelât ve hesâbâtına karar verecek ve kat'-ı hesâb için bir veya birkaç me'mur ta'yîn edecektir heyet-i umûmiye şirketin mevcûd olduğu zamanlarda olduğu gibi kat'-ı mu'âmelât esnâsında dahi iktidâr ve salâhiyetini isti'mâl edecektir kat'-ı muhâsebe me'mûrları heyet-i umûmiyenin karârı ve hükümet-i seniyyenin müsâ'adesiyle şirket-i mefsuhanın hukûk ve senedât ve ta'ahhüdâtını diğer bir şirkete veya âhar bir kimseye devr ve ferâğ edebileceklerdir. Heyet-i umûmiye-i fevka'l-âde hesâb me'mûrlarının verecekleri hesâbâtı tasdik veya red ve bunları ibrâ eder.

Kırkdördüncü madde – İşbu fasılın hâvî olduğu maddelerde gösterilen husûsâta karar vermek üzere sûret-i fevka'l-âdede da'vet edilecek heyet-i umûmiyede şirket sermayesinin lâ-ekall nısfına müsâvî hisse senedâtını hâmil hissedârân hâzır olmadıkça cereyân edecek müzâkerât makbûl ve mu'teber olamaz.

Kırkbeşinci madde – Meclis-i idâre ve müfettişler tarafından heyet-i umûmiyeye i'tâ olunan raporlar ve heyet-i umûmiyenin ictimâ'ına dâir zabıtnâmeler ve senevî bilanço ve heyet-i umûmiyenin karârları dörder nüsha olarak ticâret nezâretine i'tâ olunacaktır. Heyet-i umûmiyenin müzâkerâtıyla bilançonun sûret-i müstahrecesi biri Türkçe olmak üzere Dersa'âdetde iki gazete ile i'lân edilecektir.

Kırk altıncı madde – Heyet-i umûmiyenin ictimâ'ından yirmi gün evvel ticâret nezâretine ma'lûmât verilecektir nezâret-i müşârun ileyhâ tarafından heyet-i umûmiyede hâzır bulunmak üzere bir komiser gönderilecektir.

Kırkyedinci madde – Meclis-i idare a'zâlarının nısfı tebe'a-i Osmaniye'den olacaktır fenn me'mûrları tebe'a-i ecnebiyeden alınabilecektir. Me'mûrîn ve müstahdemîn-i sâire ekseriyetle tebe'a-i Osmâniye'den alınacaktır. Şirketin mu'âmelât ve muhâberâtı Türkçe cereyân edecektir.

Kırksekinzi madde – Şirket her sene hitâmında istatistik dâiresi tarafından verilecek numûneye tevfiķan mu'âmelât-ı seneviyesinin bir cedvelini tanzîm ve ticâret nezâretine takdîm edecektir.

Kırzdokuzuncu madde – Şirketin teessüsünden bir mâh zarfında işbu nizâmnâme-i dâhilî ya aynen veya mücmelen hükümetin resmî gazetesiyile diğer bir gazeteye derc etdirilecektir.

Hükümetin müsâ'adesiyle işbu nizâmnâmece icrâ edilecek ta'dîlât dahi kezalik mezkûr gazetelere derc edilecektir.

Ellinci madde – Şirket ihrâc edeceği hisseler tâlib kaydı zımında neşr edeceği i'lânâtda evvelen şirketin maksad-ı teşekkül ve müddetini sâniyen müesseslerin esâmîsini sâlisen sermayenin mikdârını ve sûret-i tezyîdini râbî'an temettu'âtın sûret-i taksîmini ve bu miyânda müesseslere ve heyet-i idâre a'zâsına tahsîs edilecek mekâdîri sarâhaten beyân edecektir.

Fî 20 Muharrem sene 1331 ve fî 17 Kânûn-ı evvel sene 1328

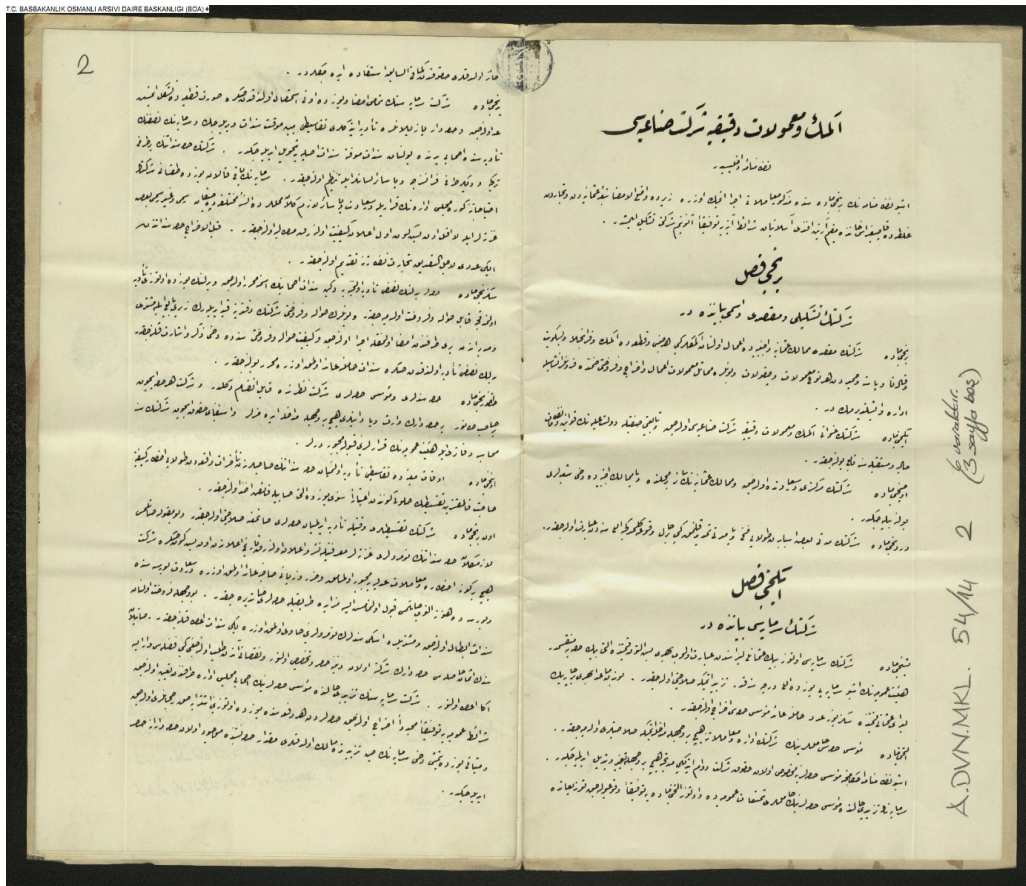
Mukâbele edilmiştir

Ticâret müdürîyet-i umûmiyyesi mümeyyizi (imza)

İşbu nizâmname-i dâhilînin irâde-i seniyyeye iktirân etdiği 26 Kânûn-ı evvel sene 1328 tarihli ve üç yüz otuz dokuz numarolu tezkire-i sâmiye ile teblîğ buyrulmuştur.

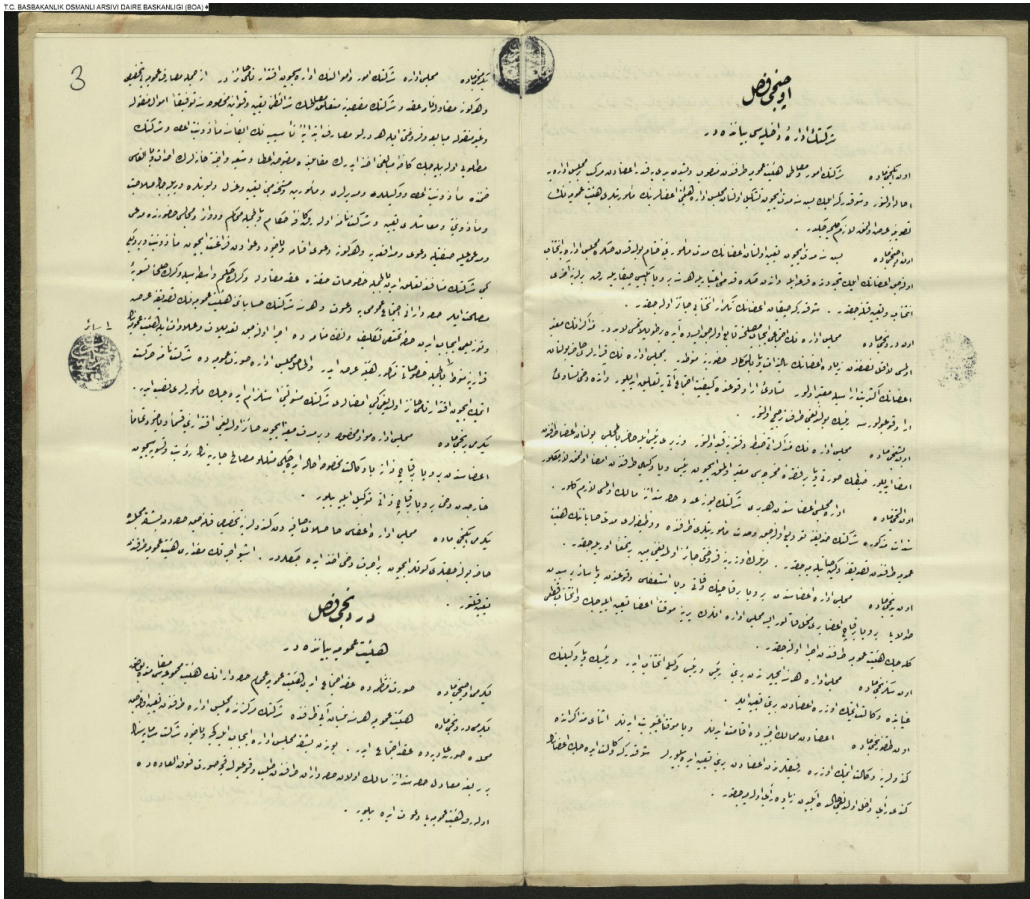
Fî 3 Kânûn-ı sâni sene 1328

Belge 1: Ekmek ve Ma'mûlât-ı Dakîkiye Şirket-i Sanâ'ıyyesi Nizâmname-i Dâhilîsi³⁵

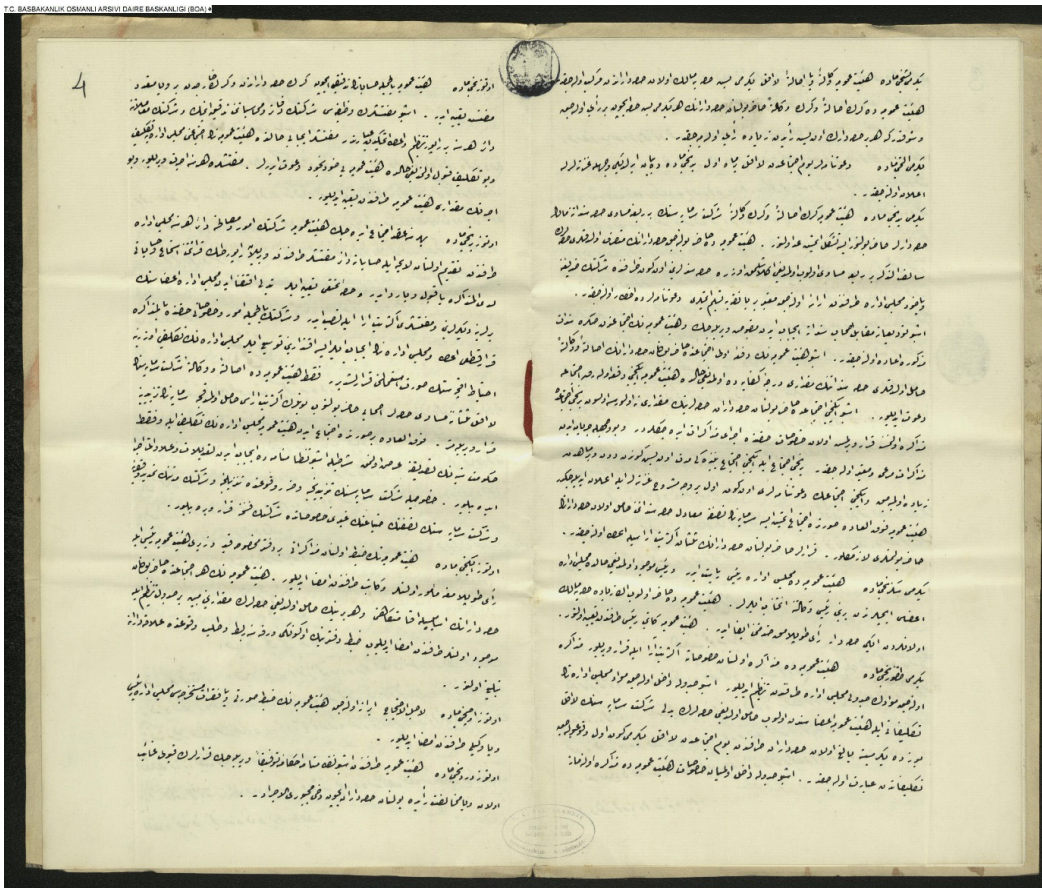

A.}DVN.MKL.00054.00014.002

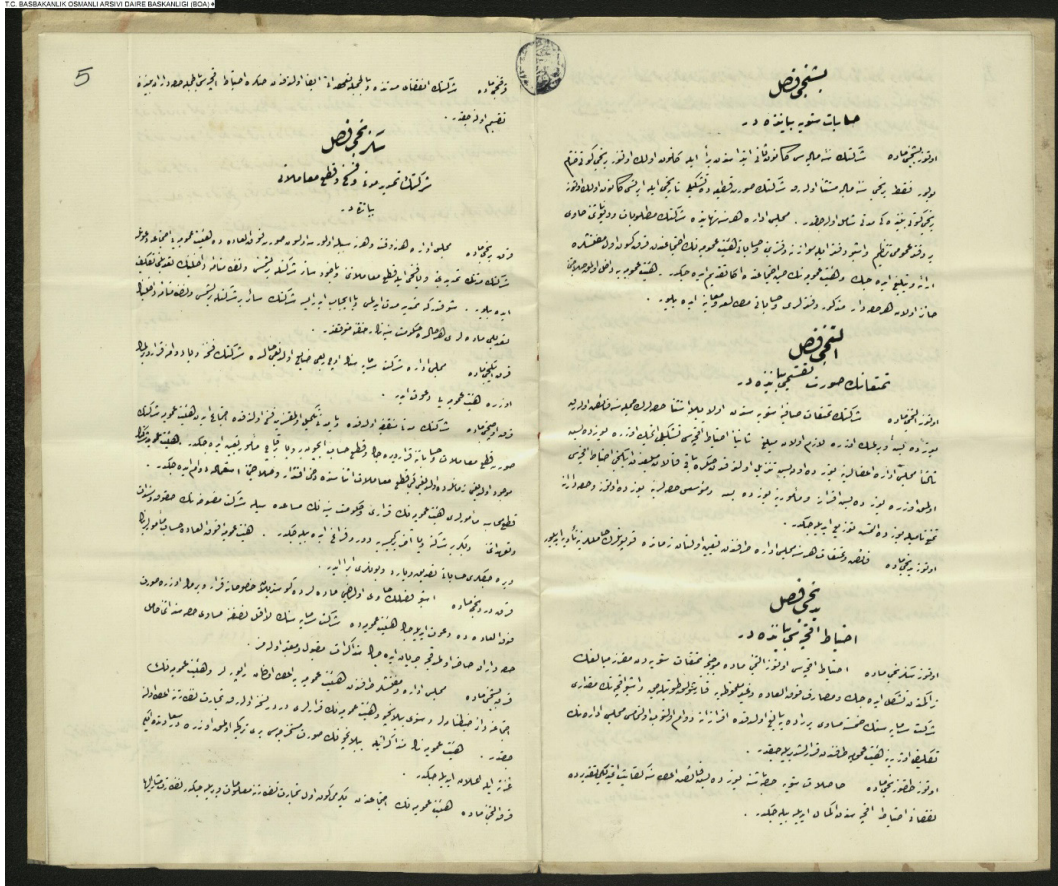
35 BOA, A.}DVN.MKL., 54/14, 10 Rebiulevvel 1331 (17 Şubat 1913).

A.DVN.MKL.0054.0014.002

A.DVN.MKL.0054.0014.002

A.1.DVN.MKL.00054.00014.002

A.1.DVN.MKL.00054.00014.002